

Treball d'Investigació del Màster en Història Econòmica (UB-UAB-UZ) – 2020/21

DESIGUALTAT ENCOBERTA. LA RIQUESA RÚSTICA A SUBIRATS DURANT LA POSTGUERRA. UN ESTUDI PRELIMINAR

Autor: Roig Cantí, F. Xavier

Tutor: Colomé, Josep

Resum. Aquest treball aporta algunes evidències i noves hipòtesis sobre els efectes de l'autarquia franquista en la distribució de la propietat de la terra a la regió vitivinícola del Penedès, mitjançant una anàlisi bibliogràfica i comparativa del repartiment de la contribució rústica i pecuària de 1945. Tot i una aparent continuïtat, les dades presenten un augment rellevant de la concentració de la propietat de la terra, amb especial afectació sobre la propietat local i en un context d'important davallada demogràfica al municipi, especialment condicionada per l'aparició d'un nombre significatiu de contribuents sense propietat rústica registrada, però que, tanmateix, la treballaven.

Paraules clau: Autarquia, Propietat de la terra, Índex de Gini, Rabassaires, Penedès.

Abstract. Abstract. This work provides some evidence and renewed hypotheses on the consequences of Franco's autarky politics on the landownership distribution for the municipality of Subirats, in the Penedès wine region. Results are provided through a comparative analysis of the property taxable liquids on rural land and livestock in 1945, to 1921 and 1935. Although data showed an apparent continuity, closer scrutiny reveals a significant increase in land ownership concentration, specifically with an impact onto local holders and in a context of a steep demographic decline. Moreover, the emergence of a substantial number of taxpaying farmers without registered rustic property, seems to present the most relevant distortion.

Keywords: Autarchy, Landownership distribution, Gini Indices, Rabassaires, Penedès.

Quins canvis implicà l'autarquia franquista en l'estructura de la propietat agrària del Penedès, després de més d'un segle de conflictes per la propietat de la terra? L'aliança de la gran propietat amb el nou règim afavorí que s'accelerés la concentració de la propietat en aquesta regió?

A les portes de la dècada de 1930, al Penedès «bona part de la riquesa rústica estava en mans d'uns pocs propietaris [grans], mentre que hi havia una capa molt extensa de petits propietaris però que tenien molt poca terra» (Soler, 2019:80). Així, durant la primera meitat del segle XX la Catalunya vitícola estigué fortament pertorbada pels interessos divergents de grans propietaris i rabassaires i petits propietaris fins que, amb l'arribada de les tropes rebels el 1939, el *Nuevo Estado* franquista liquidà «els canvis propiciats al llarg dels anys trenta per les polítiques republicanes de reforma al camp» (Tébar, 2003:91) en un procés que ha estat considerat d'«autèntica “contrarevolució agrària”» (Barciela *et al.*, 2001:98).

Des de *La qüestió agrària* de Kautsky (1899) fins *Els orígens agraris del Capitalisme* de Wood (1998), les vies pageses d'accés a la propietat i les rendes de la terra han estat estudiades amb la voluntat de determinar els mecanismes pels quals s'establí el capitalisme a les economies agràries. Més concretament, i aprofundint en la línia dels autors anteriors, l'any 1992 a *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, el professor Ramon Garrabou afirmava que «ha sigut freqüent partir del supòsit que el desenvolupament del capitalisme a l'agricultura implicà un procés d'expropiació pagesa i concentració de la terra en poques mans» (Garrabou *et al.*, 1992:10). Tanmateix, les nombroses aportacions historiogràfiques des de la dècada de 1990 en aquesta matèria no han pogut confirmar l'existència d'un procés comú de consolidació del capitalisme al camp català seguint la perspectiva clàssica (Garrabou i Sagner, 2017), sinó que «l'element clau seria el fet que les explotacions agràries siguin incapaces d'autoreproduir-se fora de les relacions i els processos de producció capitalista de mercaderies» (Garrabou *et al.*, 2001).

D'aquesta manera, les diverses investigacions han plantejat «la probable existència de trajectòries diverses» mogudes per la singularitat de diferents variables locals (orografia, edafologia, demografia, distància de grans mercats, sistemes d'herència...) i l'especialització productiva de cada regió (Garrabou i Sagner, 2017:3). Així és que l'anàlisi de fons d'arxiu relacionats amb l'administració de la riquesa rústica –com són els documents cadastrals, els amillaments i la contribució– al llarg del temps, no deixen

de ser un mecanisme adequat per tal d'aproximar-se als canvis i continuïtats que han tingut lloc a les estructures de propietat, les relacions de producció i les vies pageses d'accés a la terra. En el mateix sentit, és important no perdre de vista que l'estudi d'aquests fenòmens per a les societats rurals de matriu orgànica, si bé no aporta informació equivalent a «l'estructura de classes agrària», sí que permet ampliar «el coneixement empíric sobre la composició dels grups socials agraris i la seva transformació en el temps» (Tello, 1983:57).

A propòsit del Penedès vitivinícola, les publicacions centrades en la distribució i l'accés a la propietat i les rendes de la terra han estat diverses des que el professor Emili Giralt publicà el 1964 *El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936*. D'aleshores ençà, la rellevància historiogràfica del plet rabassaire, producte de la naturalesa política i social d'aquest conflicte (Colomé *et al.*, 2018) i l'estreta relació d'aquest enfrontament amb l'estructura productiva penedesenca¹, afavorí l'aparició d'aportacions bibliogràfiques successives entorn de l'accés i les estructures de la propietat rústica de la regió (Colomé, 1992; Gutierrez, 1992; Aracil *et al.*, 1999; Soler, 2017a). Més encara, treballs que, pivotant sobre aquesta qüestió, han posat l'accent en altres àmbits de la realitat multifuncional del sector agrari penedesenc, com han estat: les arrels de l'especialització vitivinícola (Colomé i Valls-Junyent, 1994; Tello i Badia-Miró, 2015), les relacions de producció (Pujol, 1999; Colomé, 2002), la conflictivitat social al camp (Colomé, 1997; Arnabat, 2007; Colomé 2013), el desenvolupament de l'associacionisme agrari (Planas, 2013; Soler, 2017b), l'evolució demogràfica (Colomé *et al.*, 2010; Colomé i Valls-Junyent, 2012) i, fins i tot, els lligams i la coexistència entre diverses d'aquestes qüestions al llarg del temps (Balcells, 1983; Colomé, 1996; Planas i Valls-Junyent, 2011; Colomé, 2015; Colomé, 2019; Soler, 2019).

Com al conjunt de les publicacions anteriors, fins a l'actualitat els estudis sobre la propietat rústica a Catalunya s'han dut a terme tenint en compte àmbits geogràfics d'escala reduïda, principalment de caràcter local, comarcal o regional. En aquest sentit, mentre és cert que aquest fet ha limitat la universalitat de les tendències que es desprenen dels diversos treballs, com considerava el professor Garrabou, «és precisament aquesta

¹ «A diferència del que succeïa a les comarques del Bages, l'Anoia i el Vallès Occidental, [...] podem considerar les terres del Penedès com un cas paradigmàtic d'especialització vitícola, ja que tant les activitats econòmiques com les relacions socials hi vindrien condicionades per les diferents conjuntures vinícoles i per la capacitat d'accedir i/o controlar una major part de la renda generada per les explotacions vitícoles.» (Colomé, 2015: 247)

escala espacial la que permet una anàlisi detallat i sistemàtic capaç de captar tendències i mecanismes de funcionament que en estudis realitzats des d'altres perspectives resultarien més difícils de percebre» (1992:9).

Per al Penedès vitivinícola, d'altra banda, el gruix de les aportacions historiogràfiques sobre l'evolució de l'estructura de la propietat i la renda rústiques s'han dut a terme eminentment a partir de l'anàlisi de fonts de caràcter local o de la interpretació conjunta d'algunes d'elles². De la mateixa manera, en un sentit cronològic, com ha apuntat Raimon Soler, a diferència de pels dos segles anteriors, «l'evolució de la vinya al Penedès durant la primera meitat del segle XX és molt menys coneguda i no disposem d'una visió de conjunt sobre aquesta regió» (2019:56). És més, fins a dia d'avui les aportacions acadèmiques relacionades amb les línies fonamentals d'aquesta investigació no han anat més enllà de la desfeta republicana de 1939.

Així doncs, les properes pàgines tenen l'objectiu de traçar, encara que de forma embrionària, quins foren els efectes del model econòmic autàrquic i de la contrarevolució agrària dels primers anys del franquisme sobre l'estructura de la riquesa rústica i la capacitat dels pagesos d'accedir a la terra al Penedès, a partir de 1939.

Aquesta modesta aproximació, que s'adscriu a línies d'estudi de les societats rurals contemporànies amb perspectiva històrica, està composta de l'anàlisi dels canvis i les continuïtats que haurien tingut lloc als patrimonis agrícoles del municipi altpenedesenc de Subirats, el segon en termes de superfície de la regió vitivinícola del Penedès, durant la primera meitat del segle XX, mitjançant l'anàlisi comparativa de la riquesa imposable a les contribucions territorials de 1921 i 1935 en relació amb la de 1945.

Així doncs, després d'alguns apunts historiogràfics, l'anàlisi de la contribució rústica de Subirats durant la postguerra desenvolupat al llarg de les properes pàgines, presenta, malgrat una aparent continuïtat, un augment rellevant de la concentració de la propietat de la terra, amb especial afectació sobre la propietat local, en un context d'important davallada demogràfica al municipi. Dit d'altra manera, la contrarevolució agrària del franquisme es va instal·lar a les estructures de la propietat de Subirats rere una aparença encoberta, acompanyada, insòlitàment, de l'existència d'un nombre significatiu de contribuents sense propietat rústica registrada.

² Exceptuant les publicacions de Josep Colomé (1996) *L'especialització vitícola a la Catalunya del segle XIX: la comarca del Penedès* i de Raimon Soler (2019) *Viticultura, desigualtat i conflicte agrari*, que aporten una visió global, del conjunt de la regió.

1. Autarquia i propietat de la terra

L'arribada de les tropes franquistes al Penedès, dos anys i mig després de l'alçament militar, imposava un nou ordre que recuperava els vells valors imperials perduts en la desfeta de 1898 (Fontana, 2010:95), liquidava la democràcia republicana i encetava una postguerra marcada pel racionament, en un «escenari de penoses condicions de vida per a la població» (Barciela et al., 2001:98). Al camp, la nova forma de govern s'encarnava en el suport explícit als grans propietaris tradicionals i a les principals elits que havien recolzat el cop d'Estat.

El *Nuevo Estado*, que no podia mantenir-se aliè al pes del sector agrari en l'economia nacional³ (Clar, 2008: 178) i que mantenia un «deute moral i material» cap els seus adeptes (Velasco, 1982:271), rere un característic «agrarisme ideològic» (Barciela et al., 2001: 98), facilita el terreny per a l'execució d'una «contrarevolució agrària» (Barciela et al., 2001:98) que s'implementava amb gran efectivitat a un món rural petit, de fàcil control, governat per una pau social forçada, que es dividia entre els privilegis dels vencedors i l'estigmatització dels vençuts (Tébar, 2003) i «on no hi havia on amagar-se» de la repressió (Marín, 2003:37).

Legitimats per les estructures d'aquest nou règim, foren molts els propietaris que intervingueren per la força multitud de finques que havien estat en mans del govern o d'organitzacions republicanes⁴ (Tébar, 2006; Barciela et al., 2001). A més, entre 1939 i 1941 van ser freqüents els desnonaments i es revisaren els contractes de conreu a favor dels propietaris, els quals no dubtaren de reclamar retroactivament a rabassaires, arrendataris i parcers les rendes i parts de fruits corresponents als anys de la Guerra, amb coaccions i recàrrecs (Tébar, 2006). Municipi a municipi, les *Comisiones Depositarias* del *Servicio de Recuperación Agrícola*, comandades pel Partit Únic, gestionaven les finques confiscades i la devolució de terres reclamades.

La *pacificación del campo* era, sens dubte, l'objectiu principal de la contrarevolució agrària, després de més d'un segle de tensions i conflictes socials. Amb aquesta finalitat, els grans propietaris i hisendats catalans, organitzats al si de l'Institut Agrícola Català de

³ Segons Ramon Tamames (1967: 433), el sector agrari implicava, almenys, un 30% del PIB el 1939.

⁴ Segons Ángel Zorrilla: «a l'alliberar-se els pobles, hi entren amb les armes nacionals propietaris d'algunes de les seves finques, que les prenen immediatament i d'una manera violenta» (Tébar, 2006:58)

Sant Isidre (IACSI), resumien la seva actuació en tres pilars fonamentals (Tébar, 2006: 595):

«(a) la submissió, [...]; (b) la restauració i vigència *de los usos y costumbres de la comarca y de buen labrador* en els contractes de conreu, i (c) la seguretat que l'accés a la propietat no es produiria a partir d'una política social agrària massa condescendent amb els conreadors...»

Entre les capes de petits propietaris i pagesos pobres, la política autoritària i repressiva i les experiències traumàtiques de la Guerra haurien afavorit un clima de recolzament passiu del règim, que ha de ser entès com una forma de «lluita per sobreviure en un escenari com el de la postguerra» (Tébar,2006:596). Tanmateix, el discurs agrarista de legitimació del franquisme o, fins i tot, la rendibilitat que donà a alguns d'aquests pagesos la política de preus mínims i la pràctica de l'estraperlo, també hi pogueren jugar a favor (Velasco, 1982; Tébar, 2006; Barciela *et al.*, 2001), quelcom que corroborava l'escriptor Josep Pla, entre d'altres reflexions, a *El pagès i el seu món* (1968)⁵.

El nou ordre autàrquic, mancat de divises, aïllat internacionalment i immers en un greu procés de recessió econòmica (Barciela *et al.*, 2001), necessitava incrementar la producció agrària mentre les incipients polítiques industrials s'anaven consolidant (Velasco, 1982). Així, tot i el suport explícit del règim a les estructures tradicionals de la propietat, no ha de sorprendre que fossin promulgades lleis, ordres i decrets amb paràmetres protectors dels drets d'arrendataris i parcers, des dels primers textos legals – com el *Fuero del Trabajo*, de març de 1938⁶. Un suport que tant podia trobar origen en la necessitat de conservar el teixit productiu existent, com en el deute moral amb les capes pageses d'algunes regions de l'Estat, que haurien recolzat l'aixecament de 1936.

D'aquesta manera, mentre es recuperava, amb matisos, la vigència de la Llei d'Arrendaments Rústics de 15 de març de 1935 (*por la que se normaliza el régimen de arrendamientos rústicos*, de 28 de junio de 1940) –promulgada durant el Bienni Negre i

5 «La dècada de 1940-1950 serà recordada durant molts anys. Es produí un fenomen perfectament natural: una espècie d'entrada tumultuosa de la pagesia en la vida moderna: hom comprà llençols, pantalons i aparells de ràdio; es feren obres; algunes cases foren agençades; els pagesos freqüentaven les perruqueries amb una assiduitat desconeguda en la classe.» (Pla, 1968:59)

6«[...]tendiendo a evitar que un simultáneo desenlace de relaciones arrendaticias produzca un desequilibrio en la contratación de dicho carácter, con el consiguiente perjuicio para nuestra Economía agrícola.» (Ley por la que se modifican algunas disposiciones vigentes sobre arrendamientos rústicos, 23 de julio de 1942).

contrareformadora de la Llei de Bases per la Reforma Agrària–, la prioritat fonamental era la de mantenir el màxim de productives el nombre més elevat d'hectàrees possible, tractant d'evitar, sobre el paper, els desnonaments massius i injustificats d'arrendataris i parciers sota la simulació de l'explotació directa per part dels propietaris. Una voluntat formalitzada en la *Ley sobre deshaucios de fincas rústicas para cultivo directo y personal*, de 18 de març de 1944.

La construcció de la *paz espiritual*, més enllà de la victòria material (Tébar, 2006), implicava la penetració de les estructures del règim en tots els àmbits de la societat rural. Tant és així, que els nous engranatges de govern feixistes tractaren de reconvertir nombroses de les institucions de caràcter sindical, cooperatiu o mutualista, per tal d'introduir-les al seu entramat institucional⁷ (Tébar, 2003), juntament amb d'altres associades a l'IACSI. Totes elles, no obstant, depenien de la influència de la Central Nacional Sindicalista, el sindicat vertical, sota el control del Partit Únic i la patronal agrària, i s'estructuraven, municipi a municipi, en les *Hermandades Sindicales de Labradores y Ganaderos*, les quals exercien simultàniament de mecanismes de control polític; de gestors del racionament de certs «productes bàsics per al pagès», com aliments, adobs, grans i anticriptogàmics (Gavaldà, 1990:57); i de controladors dels excedents de les collites.

El 22 de gener de 1939 l'exèrcit rebel entrava a Subirats per la N-340. Cal tenir en compte que a l'Alt Penedès la repressió exercida va ser una de les més violentes de la Catalunya rural, juntament amb la Terra Alta (Tébar, 2006)⁸. Entre 1936 i 1939, només en aquesta comarca, la Guerra Civil tingué un efecte directe a la vida de 2.500 persones entre morts, exiliats i represaliats, tant republicans com colpistes (Arnabat *et al.*, 2009). Només a Subirats, durant la dècada posterior a 1940 foren jutjades –entre la *Causa General*, els judicis per responsabilitats polítiques i els sumaris militars d'urgència– 51 persones en 65 procediments.

Principalment, els encausats van ser homes d'entre 21 i 40 anys, 33 dels quals se sap que es dedicaven a l'ofici de pagès. Dels que se'n coneix la filiació política, una tercera part

⁷ Com a exemple, Javier Tébar (2003:104) exposa la incorporació del Sindicat Celler Cooperatiu – Fraternalitat Obrera, de Les Cabanyes del Penedès, al si de l' *Organización Sindical Española*.

⁸ «A les comarques agrícoles de la Terra Alta i de l'Alt Penedès, el nombre de persones afusellades amb la professió de pagès, pastor o jornaler del camp arriba a un total de 1126. Això representa el 33% del total de persones afusellades pel règim franquista a Catalunya. [...]» (Tébar, 2006:589).

se sap que pertanyien a l'entorn d'Esquerra Republicana de Catalunya i la Unió de Rabassaires. Del total d'encausats, 35 foren condemnats: 1 condemnat a mort, 1 a «pèrdua de béns, inhabilitació i confinament», i la resta a penes de presó d'entre sis i trenta anys. Per últim, 13 dels processos judicials de subiratencs acabaren amb sobreseïment, un mecanisme que també formava part de la política intimidatòria contra la dissidència. (Arnabat *et al.*, 2009:318)

Repressió a banda, amb la fi de la Guerra, Subirats visqué un important canvi de tendència demogràfica que s'allargaria durant tot el segle XX. En aquest sentit, mentre que tot just abans del cop d'Estat de juliol de 1936 als diversos nuclis del municipi hi residien 3.115 habitants, el padró municipal de l'any 1940 sols en registrava 2.832, fet que reflecteix un impacte molt superior del que representà, per exemple, la plaga fil·loxèrica l'any 1889 (Colomé i Valls-Junyent, 2012; Llorac,1988). D'aleshores ençà, es produiria un despoblament progressiu que afectà les dècades següents –iniciant, de forma prematura, una tendència que seguirien altres municipis de la comarca–,⁹ amb 2.769 habitants el 1950 i arribant als 2.161 habitants l'any 1985 (1988).

Quadre 1
El moviment demogràfic a Subirats durant
la primera meitat del segle XX

	1910	1920	1930	1936	1940	1950
Habitants	2989	3207	3115	2950	2832	2769
1920 (=100)	93,33	100	97,13	91,99	88,31	86,34

Taula elaborada a partir de les dades de l'evolució de la població de fet a les *Sèries històriques demogràfiques*.
Font: l'Idescat. <https://n9.cl/idescat>

2. La contribució territorial rústica i pecuària a Subirats durant la postguerra

L'elaboració del registre cadastral de riquesa rústica i pecuària a Catalunya no va tenir lloc fins ben avançada la postguerra. En aquest sentit, per a la investigació «la manca d'altres fonts ha obligat a recórrer als amillaraments o al seu derivat, la contribució territorial rústica» (Raimon Soler, 2019:67). Adduint la raó anterior i, més encara, a la

⁹ Com reflectia per a Sant Llorenç d'Hortons un l'autor que responia a les sigles E.E.S.Ll, al número 8-9 de la revista Serra d'Or, l'any 1963.

naturalesa d'aproximació inicial que caracteritza les pàgines d'aquest treball, el present estudi centra l'atenció en el *Repartimiento Individual de la Contribución Territorial sobre la riqueza Rústica* de forma comparativa, en tres moments de la primera meitat del segle XX pel municipi de Subirats.

La contribució territorial rústica i pecuària té origen a darreries de la primera meitat del XIX¹⁰ com una part del règim de fiscalitat dels amillaments (Segura, 1990; Corominas, 2008), un model de recaptació tributària que es caracteritzava per constar de dues parts: el repartiment d'un *cupo* estatal i el cobrament d'una *cuota*. Mentre que els amillaments no s'actualitzaven anualment, el repartiment de la contribució territorial rústica i pecuària dictaminava les quanties assignades als tributants per a cada exercici. Així, aquests documents, que es componien principalment de l'índex dels amillaments, recollien possibles canvis interanuals en la propietat de la riquesa i incorporaven el càlcul de la part corresponent del *cupo* estatal i els càrrecs corresponents sobre les quotes dels contribuents.

Anecdòticament, els amillaments i els repartiments de la contribució podien recollir la condició dels tributants segons la relació amb les finques assignades, podent deixar constància de si eren rabassaires, parcers, masovers o arrendataris (Segura, 1990; Soler, 2019). Això no obstant, al Penedès, «que aquests paguessin les contribucions era força freqüent al segle XIX, però [...] van tendir a desaparèixer de la contribució rústica» (Soler, 2019:68). Ara bé, a Subirats, on aquests tampoc apareixien identificats com a tals, segons una nota deixada pel secretari de la Junta Pericial als amillaments de 1941, 1945 i 1950, alguns antics rabassaires o parcers seguien pagant la contribució, tributant sobre les finques en relació amb les parts de fruits que n'obtenien.

Subirats, el municipi penedesenc objecte d'aquest estudi, es troba localitzat entre el massís del Garraf, la conca del Baix Anoia i la depressió penedesenca (Llorac, 1988). En aquest sentit, limita al nord amb Sant Sadurní d'Anoia i Gelida; a l'est amb Cervelló i Vallirana; a l'oest amb el Pla del Penedès i Torrelavit; al sud-est amb Olesa de Bonesvalls; i al sud-oest amb Avinyonet del Penedès, l'enclavament del Cortei (de la Granada del Penedès) i Santa Fe del Penedès.

¹⁰ El règim fiscal els amillaments té origen en la reforma tributària de Mon-Santillán del maig de 1845, la *Contribución de bienes inmuebles, cultivo y ganadería*. (Segura, 1990; Corominas, 2008).

A més, de la seva idiosincràsia se n'ha de destacar la distribució dispersa dels habitants arreu del terme municipal en masies i «nuclis de colonització vitícola»¹¹ (Soler, 2019:17; Colomé, 2015). Aquests, la primera meitat del segle XX eren: el Rebato i Torre-ramona (o barri de Sant Joan), Can Cartró, els Casots-Can Panxa, Ca l'Avi, Lavern, Can Bas, Ordal, Can Batista, Can Rossell, Cantallops, el Pago, la Guàrdia, i Sant Pau d'Ordal, el nucli principal des de la des-annexió de Sant Sadurn d'Anoia el segle XVIII. Més encara, al llarg del terme hi ha ubicades una vuitantena de masies (Llorac, 1988).

Amb tot això, l'anàlisi de la contribució territorial rústica i pecuària a Subirats durant el primer franquisme, des de la voluntat de mantenir uns criteris d'anàlisi assimilables als de recerques prèvies sobre les mateixes fonts d'arxiu, centra la seva atenció en tres aspectes fonamentals: les característiques estructurals de la propietat agrària de postguerra, per grups segons la dimensió de la riquesa imposable; la incidència relativa de la propietat forana sobre el conjunt dels patrimonis subiratencs, en funció de la distància de diversos orígens respecte Subirats; i, acte seguit, l'evolució de la distribució de la riquesa, a partir dels líquids impossibles, descrits a la contribució territorial, mitjançant l'ús del coeficient de Gini¹², l'indicador més habitual en els estudis d'història agrària (Soler, 2019:75).

Abans d'avançar en l'anàlisi, val la pena esmentar alguns elements rellevants. En primer lloc, cal tenir en compte les limitacions que imposa l'estudi d'aquesta documentació fiscal únicament per a un municipi, ja que l'anomenada divisió administrativa no s'ha de correspondre necessàriament amb a la disposició dels patrimonis rústics, que sovint es trobaven a cavall dels límits de diverses localitats o, fins i tot, en municipis separats (Segura, 1990).

En segon lloc, remarcar novament les distorsions que l'ocultació parcial o total de parts o característiques dels dominis dels contribuents pot provocar en la seva anàlisi. Generalment, aquest tipus d'ocultacions haurien vingut en dos sentits: d'una banda, «l'ocultació absoluta» de parts completes de finques que no consten en l'amillament i,

¹¹ «... al voltant dels antics masos s'anirien conformant nuclis de poblament vitícoles, habitats especialment per famílies rabassaires» (Colomé, 2015: 251)

¹² El coeficient de Gini és «una mesura estadística del grau de concentració d'una distribució» que permet «assolir un primer nivell de comparació» (Segura, 1990:257). Així, aquest indicador «dona un resultat que se situa entre 0 i 1, on 0 seria el grau màxim d'igualtat de distribució de la mostra i 1 el grau màxim de desigualtat.» (Soler, 2019:75)

de l'altra, «l'ocultació relativa», referida l'omissió o la manipulació d'informació sobre les qualitats o els tipus de cultiu (Segura, 1990:241).

Per últim, cal ressaltar la importància de tenir en compte que l'anàlisi de la riquesa imposable dels diversos propietaris no respon específicament a l'estructura de la propietat en termes de superfície, ni tampoc a l'estructura de classes agrària, que hauria pogut venir determinada per qüestions com els «sistemes d'explotació de la terra, el control de la comercialització de la producció agrària, formes de crèdit rural i d'endeutament pagès, etc.» (Segura, 1990:260). Nogensmenys, l'estudi dels líquids impossibles permet obtenir evidències sobre la composició social de les societats agràries a partir de la valoració econòmica de les propietats, salvant les interferències producte de les variables sobre la qualitat dels sòls i la quantitat de superfície acumulada.

2.1. Característiques estructurals de la propietat agrària de postguerra a Subirats

La primera part d'aquesta anàlisi para atenció a les dades de riquesa imposable per rústica i pecuària a la contribució territorial de Subirats de 1945, amb la voluntat d'analitzar-les comparativament amb les dels anys 1921 i 1935. L'estudi es du a terme prenent com a referència els intervals de distribució de la riquesa rústica proposats per Raimon Soler (2019), i classifica els contribuents segons les dimensions en grans, mitjans i petits, a partir de la riquesa imposable a les seves propietats declarades.

- La gran propietat

Es podria definir la gran propietat agrària com «aquella que requereix de treball assalariat al llarg de l'any, fluctuant segons les necessitats agrícoles i obligada a incorporar mà d'obra complementària en moments puntuals, com la verema» (Colomé, 1992:243-244). Des de l'òptica de la contribució, es considerarà gran propietat aquella a la qual s'hauria assignat una riquesa imposable¹³ igual o superior a les 2.000¹⁴ pessetes.

En aquest conjunt de contribuents s'hi identifiquen les elits que pogueren disposar d'un paper preeminent en la pacificació de les societats rurals els primers anys del règim franquista (Tébar, 2006). Al Penedès, la seva activitat política s'exercí a cavall dels consistoris i des de les estructures de l'IACSI, que acabarien estretament vinculades a les de la CNS (Tébar, 2006). D'aquesta manera, molts d'ells prendrien part activa com a

¹³ Cal remarcar que s'entén per "riquesa imposable" la suma de la "riquesa rústica", declarada per propietat de la terra, i la "riquesa pecuària", declarada per la propietat d'animals de treball o granja.

¹⁴ Els intervals es presenten en pessetes constants de 1935.

prohoms a les diverses seccions locals de les *Hermandades de Labradores i Ganaderos*, sovint edificades sobre antigues cooperatives agrícoles o de consum, d'origen rabassaire (Gavaldà, 1996).

A Subirats, durant la primera meitat del segle XX, la gran propietat concentrava una part molt rellevant de la riquesa rústica i pecuària imposable, segons es mostra al **quadre 2**. Així, el 1945 els dotze propietaris més grans del municipi concentraven més d'un 40% de la riquesa rústica imposable. D'altra banda, si es para atenció als cinquanta principals hisendats d'aquest terme en els tres moments estudiats, s'observa que més de dues terceres parts d'aquests grans contribuents estaven domiciliats a altres localitats.

Aquest segment de la propietat revela un augment progressiu de la seva intensitat sobre el conjunt de la contribució al llarg del temps, especialment destacat l'any 1945. Un fenomen que es produïa degut al creixement del nombre de grans propietaris situats en una riquesa imposable d'entre les 2.000 i 5.000 ptes., just per sobre de la frontera amb els segments més elevats de la mitjana propietat. Val a dir, també, que aquest augment del nombre de contribuents anà acompanyat d'un augment d'entre 6 i 7 punts percentuals, a favor del pes relatiu de la gran propietat pel total de la riquesa rústica.

A més, és important no perdre de vista que molts dels principals terratinents de Subirats tenien origen en les nissagues de pagesos grassos que accediren a la propietat a cavall del segle XVIII i XIX (Colomé, 2015; Tello i Badia-Miró, 2015; Soler, 2019). Nogensmenys, amb el temps, alguns per la seva influència política, ostentant fins i tot títols nobiliaris, i d'altres per la seva vinculació amb d'altres sectors econòmics, com el comercial o l'industrial, mantingueren una relació majoritàriament rendista amb les terres sota la seva possessió, destinant a la rabassa morta, l'arrendament o la parceria el cultiu de la major part de les finques i prescindint generalment del cultiu directe amb treball assalariat.

D'entre els principals contribuents veïns el 1945, caldria destacar la figura de Francesc Olivella Valls, de Can Bas, amb una riquesa imposable rústica i pecuària de 68.064 ptes.¹⁵; o la de Jacint Maristany Maristany, tercer comte de Lavern, amb una riquesa imposable de 59.417 ptes. D'altra banda, d'entre els grans hisendats forasters, mereixen atenció Rafael de Camps i de Casanovas, el marquès de Camps, que a Subirats posseïa una riquesa imposable de 77.537 ptes., tot i tenir la residència a Barcelona; Júlia

¹⁵ Preus en pessetes corrents de 1945.

Maristany i Oliver, mare del cofundador d'Esquerra Republicana de Catalunya Joan Casanovas i Maristany, a qui se li atribuïa una riquesa imposable de 37.523 ptes., i que tot i ser originària del mas de Can Milà de la Roca, estava registrada a la Ciutat Comtal; o Pere Mir i Ràfols, *El Guineu*, amb una riquesa imposable de 42.345 ptes., domiciliat a Sant Sadurní d'Anoia, i un dels principals terratinents de la regió.

- **La mitjana propietat**

En matèria de riquesa imposable, la mitjana propietat seria aquella constituïda pels contribuents amb un líquid imposable d'entre 200 i 2.000 pessetes.

L'evolució de les quotes de riquesa imposable d'aquests propietaris, denota un increment rellevant en el nombre de mitjans tenidors a Subirats entre 1921 i 1945, que s'hauria triplicat entre 1935 i 1945 (**quadre 3**). No obstant això, l'augment en el nombre de contribuents no s'hauria reproduït en un increment del pes relatiu d'aquest segment sobre el total de la riquesa imposable, que en aquest mateix interval fins i tot cauria 3 punts percentuals.

En aquest sentit, la concentració de la majoria de mitjans propietaris al tram de frontera amb la petita propietat (200 i les 500 ptes.), posa de relleu la possible millora de nombrosos tenidors petits. Això no obstant, aquest augment de propietaris mitjans es mostraria molt més limitat si s'analitza exclusivament sobre la riquesa rústica imposable, que es reduiria a la meitat. A més, també canviava a la baixa el seu pes sobre el còmput de contribuents total.

- **La petita propietat**

Per últim, es considera petita propietat aquella amb una riquesa imposable inferior a les 200 pessetes, que per la seva naturalesa requeria als seus tenidors haver de recórrer a ingressos externs per poder de garantir la reproducció del nucli familiar (Colomé, 1992). Així mateix, per a aquesta escala de la propietat rústica i pecuària, és rellevant tenir en compte l'ofici del propietari o del proveïdor d'ingressos a la família, ja que la situació hauria estat diferent segons si es tractava d'artesans i treballadors d'altres oficis, que empraven la terra com un ingrés familiar addicional, o bé de pagesos que, a banda de cultivar la seva petita peça de terra, havien de treballar de jornalers a sou per a tercers.

Quadre 2
La gran propietat

La gran propietat (2000< ptes.)				
	Nombre de grans propietaris	% sobre el total de contribuents	Riquesa imposable en ptes.	% Sobre el total de la riquesa imposable
1945*	50	9,06%	373.523,76	71,62%
1945rústica*	49	8,88%	361.838,42	78,49%
1935	24	6,15%	127.096,75	64,99%
1921	20	5,56%	75.297,55	61,21%

Elaborat a partir de dades de contribució territorial rústica i pecuària. **Font:** Arxiu Municipal de Subirats.

*Quotes deflactades a pessetes constants de 1935 a partir de l'índex de Carreras i Tafunell (2018). Índex 1950=100.

Quadre 3
La mitjana propietat

La mitjana propietat (200 - 2000 ptes.)				
	Nombre de mitjans propietaris	% sobre el total de contribuents	Riquesa imposable en ptes.	% Sobre el total de la riquesa imposable
1945*	212	38,41%	111.745,90	21,43%
1945rústica*	143	25,91%	78.285,52	16,98%
1935	74	18,97%	48.429,29	24,76%
1921	46	12,78%	32.812,96	26,67%

Elaborat a partir de dades de contribució territorial rústica i pecuària. **Font:** Arxiu Municipal de Subirats.

*Quotes deflactades a pessetes constants de 1935 a partir de l'índex de Carreras i Tafunell (2018). Índex 1950=100.

Quadre 4
La petita propietat

La petita propietat (0-200 ptes.)				
	Nombre de petits propietaris	% sobre el total de contribuents	Riquesa imposable en ptes.	% Sobre el total de la riquesa imposable
1945*	290	52,54%	36.260,95	6,95%
1945rústica*	360	65,22%	20.851,84	4,52%
1935	292	74,87%	20.030,74	10,24%
1921	294	81,67%	14.899,71	12,11%

Elaborat a partir de dades de contribució territorial rústica i pecuària. **Font:** Arxiu Municipal de Subirats.

*Quotes deflactades a pessetes constants de 1935 a partir de l'índex de Carreras i Tafunell (2018). Índex 1950=100.

A Subirats, la petita propietat va acumular el gruix principal dels contribuents al llarg de la primera meitat del segle XX, com bé mostra el **quadre 4**. Això no obstant, mentre que en termes absoluts gairebé no s'observen canvis pel nombre de contribuents inferiors a 200 ptes., entre els tres moments estudiats sí que el seu pes relatiu sobre el total disminuï en termes relatius, passant de significar entorn de tres quartes parts dels contribuents a poc més de la meitat el 1945. De la mateixa manera, aquest 52,2% de contribuents petits també perdria influència relativa en el valor total de la riquesa cotitzada, tributant el 1945 únicament per valor d'un 6,95%.

A grans trets, al llarg dels tres moments s'observa que la petita propietat hauria perdut pes relatiu a favor dels primers trams de la mitjana propietat, quelcom que també sembla que hauria tingut lloc entre els trams superiors de la mitjana i els més reduïts de la gran propietat, en una incipient tendència a l'equilibri. Tanmateix, aquest fenomen no es mostra tan pronunciat si són retirats de la mostra els 168 contribuents sense terra imposable el 1945. En aquest darrers cas, la tendència perdria magnitud, sense desaparèixer, esvaint qualsevol dubte sobre el pes de la gran propietat en la possessió de la terra.

2.2. El paper de la propietat forana

Fent un primer cop d'ull al **quadre 5**, és possible afirmar que els contribuents domiciliats fora del terme de Subirats es van mantenir estables en nombre, van créixer en termes de recaptació absoluta i van ostentar més de la meitat del total de la riquesa imposable al llarg del temps.

Tanmateix, com evidencien les dades de 1945, durant els anys de la postguerra sembla que la seva intensitat sobre el conjunt dels líquids imposables i sobre el nombre de contribuents hauria tendit al descens. Així, si bé entre 1921 i 1935, amb entorn d'un 40% dels contribuents, la riquesa forana significava vora d'un 70% de la riquesa imposable del municipi, l'any 1945, aquest pes, representat per un 27% dels tributants totals, hauria disminuït fins al 54,5% del total de la riquesa imposable; una davallada que es mostraria inferior (61,3%) si l'atenció es centrés exclusivament en la riquesa rústica

Quadre 5 La contribució forana

	Municipis veïns	Resta de la comarca	Barcelona i altres	Contribuents forans (freqüència)	Contribuents forans (% freqüència)	Total riquesa imposable forans	Total riquesa imposable forans (%)
1945*	95	17	37	149	26,99%	285.236,21	54,70%
1935	100	15	28	143	36,67%	136.653,87	69,46%
1921	115	12	19	146	40,56%	83.340,94	67,75%
1945 (=100)	100	100	100	100	100,00%	100,00	100,00%
1935	105,26	88,24	75,68	95,97	135,84%	47,91	126,99%
1921	121,05	70,59	51,35	97,99	150,25%	29,22	123,86%

Elaborat a partir de dades de contribució territorial rústica i pecuària. **Font:** Arxiu Municipal de Subirats.

*Quotes deflactades a pessetes constants de 1935 a partir de l'índex de Carreras i Tafunell (2018). Índex 1950=100.

Acte seguit, si es centra l'atenció en l'origen de la propietat forana, l'elevada influència del nombre de contribuents de municipis veïns al llarg del temps és inqüestionable i no es veu afectada per la lleugera tendència a la baixa. Tant és així que, el 1945, 95 dels 149 contribuents forasters que tenien el domicili registrat entre els municipis fronterers de Subirats significaven un 18,5% de la riquesa imposable del terme. D'aquests, cal destacar especialment el municipi de Sant Sadurn d'Anoia, escindit de Subirats el segle XVIII, que el 1945 registrava 68 dels contribuents forans, els quals posseïen un 15% del total de la riquesa imposable.

De tota manera, segons mostren les dades, el pes principal de la propietat forana durant la primera meitat del segle XX l'haurien concentrat els propietaris residents entre la ciutat de Barcelona i d'altres punts dels país. Aquests augmentaren en nombre al llarg de les tres dècades –de 19 el 1921 a 37 el 1945– i a la contribució de 1945 tributaven per valor d'un 29,3% del total de la riquesa rústica i pecuària. Novament, de tots ells cal remarcar la rellevància dels 27 contribuents amb residència a la Ciutat Comtal, que concentraven un 24% dels líquids imposables.

D'entre el conjunt de propietaris domiciliats a Barcelona, no es pot obviar la figura de Rafael de Camps i Casanovas, marquès de Camps, el major contribuent del Penedès i un dels més grans de Catalunya. Més encara, els terratinents residents a Barcelona haurien mantingut una actitud de caràcter rendista en les seves explotacions, essent diversos d'ells d'origen nobiliari o amb ocupacions poc relacionades amb el sector vitivinícola.

En tercer i darrer lloc, pel que fa als propietaris residents a d'altres municipis de la comarca, si bé augmentaren lleugerament en nombre al llarg dels tres moments analitzats, el seu pes relatiu es presentà sempre com el menys rellevant (inferior a l'1%). Tanmateix, el cas de la gran contribuent Francesca Olivella i Sala, domiciliada Vilafranca del Penedès i posseïdora d'un dels deu líquids imposables més elevats a la contribució de 1945, és molt útil a l'hora d'accentuar el pes de les dones entre les principals rendes de la tributació, ja fos com a propietàries o usdefruitaries, fins al punt que dels 30 majors líquids imposables en la contribució de la postguerra, 12 estaven en mans femenines. Aquesta situació, si bé pot explicar-se, d'una banda, per una coincidència en el nombre de pubilles a les principals hisendes de Subirats, també podria assenyalar la mort de diversos propietaris, bé a mans de revolucionaris exaltats durant el període encetat el 1936, o bé al front, durant la Guerra Civil al costat de les tropes rebels.

2.3. La distribució de la riquesa

Més enllà de les dades aportades, el càlcul dels coeficients de concentració de la riquesa imposable segons l'índex de Gini ha permès quantificar l'efecte de les circumstàncies exposades, a l'hora que ha facilitat una millor localització dels canvis observats.

En aquest sentit, les dades del **quadre 6** reafirmen que, tot i mostrar una desigualtat rellevant en la distribució de la riquesa rústica i pecuària –superior a 0,7–, en aquest sentit no haurien afluït canvis substancials als coeficients de concentració entre els tres moments. Nogensmenys, l'índex de Gini aplicat únicament sobre els líquids imposables a la terra pels diversos anys manifesta que la desigualtat més pronunciada aparegué a la

Quadre 6
La concentració de la riquesa

	Coef. de Gini riquesa rústica i pecuària	Coef. de Gini riquesa rústica total		Coef. de Gini riquesa rústica i pecuària entre forans	Coef. de Gini riquesa rústica entre forans	Coef. de Gini riquesa rústica i pecuària dels veïns	Coef. de Gini riquesa rústica dels veïns	
		384 veïns	552 veïns				384 veïns	403 veïns
1945 *	0,75	0,81	0,89	0,83	0,83	0,63	0,75	0,85
1935	0,75	0,75		0,80	0,80	0,60	0,59	
1921	0,74	0,74		0,75	0,75	0,67	0,67	
1945	99,46	107,52	118,68	104,25	104,25	105,62	125,63	144,06
1935 (=100)	100	100		100	100	100	100	
1921	98,50	98,53		94,47	94,44	111,73	112,34	

Elaborat a partir de dades de contribució territorial rústica i pecuària. **Font:** Arxiu Municipal de Subirats.

*Quotes deflactades a pessetes constants de 1935 a partir de l'índex de Carreras i Tafunell (2018). Índex 1950=100.

contribució de 1945, que es situava a 0,81, 6 punts per sobre del coeficient deu anys anterior, pels propietaris de terres; però que si es tenen en compte el total de 403 tributaris veïns, passava a ser de 0,89.

Encara més, quan el mesurament de la concentració de la riquesa rústica imposable s'efectua segons l'origen dels contribuents, els resultats, que no presenten canvis significatius entre la propietat forana, situen un important canvi de tendència entre els tributaris veïns. Aquests, haurien passat d'un coeficient de distribució sobre la terra imposable de 0,59 (el 1935), a un de 0,75 (el 1945) sobre el total de veïns propietaris de terres (384), però que si s'amplia als 403 veïns, esdevé de 0,85, superant els forasters.

3. Contrarevolució agrària i augment de la desigualtat

L'estudi del repartiment de la contribució territorial rústica i pecuària de 1945 a Subirats, en comparació amb els de 1921 i 1935, evidencia una agudització de la desigualtat en la distribució de la propietat de la terra. Aquesta polarització creixent de la propietat rústica, que a més hauria tingut lloc en un context de crisi demogràfica municipal i de pèrdua de pes dels tenidors forans, anava acompanyada d'una altra particularitat destacable respecte les dècades anteriors: l'existència d'un nombre significatiu del total de contribuents, el 30%, que no registrava propietat rústica entre la seva riquesa imposable.

Des d'una perspectiva general, les dades de la contribució per aquest any de la postguerra, amb un nombre absolut de tributants més elevat, retraten un desplaçament de diversos grups de petits i mitjans propietaris a favor dels intervals més baixos les escales de la propietat mitjana (200-500 ptes.) i gran (2.000-5.000 ptes.); un fet que es podria relacionar amb una tendència aparent a l'equilibri del repartiment de la riquesa rústica i pecuària subiratenca. Tanmateix, a l'enfocar l'atenció de forma específica en els canvis de la riquesa imposable a la terra, mentre que per a l'escala superior de la propietat –la dels propietaris mitjans i grans– no implicava canvis, pels trams inferiors evidenciava, d'altra banda, una major volubilitat, expressada en una reducció a la meitat de l'augment de la mitjana propietat i un engreixament substancial del nombre de petits contribuents. El 1945, a Subirats, els petits contribuents, dues tercers parts del total, cotitzaven pel valor de sols un 4,5% de la riquesa rústica amillarada; mentre que, d'altra banda, la gran propietat, un 8% dels tributants, concentrava un 78,5% de la riquesa imposable a la terra.

Més encara, l'anàlisi de la contribució segons la domiciliació fiscal dels tributants ha permès determinar l'elevada significació de la propietat forana durant els tres moments de la primera meitat del segle XX, a partir de la seva intensitat sobre el total de la riquesa imposable. Nogensmenys, com es pot observar en aquest context, l'any 1945 la intensitat relativa de la propietat forana sobre el total, en nombre de contribuents (d'un 41% el 1921, a un 27%) i també de riquesa imposable —elegantment rústica— es veié considerablement reduïda (d'un 67% el 1921, a un 55%). Atesa la dinàmica moderadament creixent del nombre de contribuents forasters, la caiguda assenyalada s'hauria d'atribuir a l'augment destacat dels veïns.

Així mateix, el càlcul dels coeficients de concentració de la riquesa imposable segons l'índex de Gini ha permès quantificar l'efecte de les circumstàncies exposades i ha facilitat, alhora, una millor localització dels canvis observats al conjunt de la mostra. En aquest sentit, mentre que l'anàlisi de la distribució conjunta de la riquesa rústica i pecuària pels tres moments no hauria retratat variacions significatives, el mateix càlcul, aplicat exclusivament sobre els líquids imposables al valor de la terra manifesta el desencadenament d'una desigualtat pronunciada en la riquesa associada a la tinença de terres a la documentació fiscal de 1945, que se situava en un coeficient de 0,81, sis punts per sobre de l'índex de 1935, pels propietaris de terres; i que si a més s'observava incloent-hi els 403 tributaris veïns, passava a ser de 0,89.

De forma complementària, el càlcul de la concentració sobre la riquesa rústica separatament per veïns i forasters ha permès determinar que al ritme que els forasters haurien mostrat una tendència a la desigualtat durant els tres moments estudiats, un canvi significatiu tenia lloc en les dades dels propietaris veïns l'any 1945. Els domiciliats a Subirats haurien passat d'un coeficient de distribució sobre la terra imposable de 0,59 (el 1935), a un de 0,75 (el 1945) sobre el total de veïns propietaris de terres (235). Si aquest s'amplia novament als 403 veïns —incorporant-hi els 168 sense terra registrada— esdevé de 0,85, superant per primera vegada la desigualtat registrada entre la propietat forastera.

Les limitacions geogràfiques i cronològiques que ofereixen les dades d'aquest estudi demanen cautela amb l'abast de les conclusions que se'n poden extreure. Nogensmenys, els resultats anteriors proveeixen una coherència rellevant en relació amb la historiografia referent a la instauració del règim franquista al camp català i les seves particularitats, des de les perspectives social i econòmica. En referència a això, l'agudització registrada de la polarització de la riquesa rústica a Subirats, és a dir, la concentració de superfícies

rústiques de qualitats favorables i amb dimensions distingides en un nombre reduït de mans, en relació amb un gran nombre de tenidors, però amb terres de qualitats més moderades o superfícies ínfimes, responen favorablement als canvis que hauria pogut desencadenar la contrarevolució agrària encetada pels vencedors de la Guerra Civil del segle XX (Barciela *et al.*, 2001) per recuperar la preeminència de les estructures tradicionals de la propietat privada de la terra (Tébar, 2003 i 2006).

No deixa de ser rellevant, en relació amb el que ha proposat certa historiografia, que aquest augment de la concentració de la riquesa rústica durant la postguerra s'hagués produït en el context de la pitjor crisi demogràfica de Subirats de l'edat Contemporània. Així, mentre que generalment s'ha considerat que «el major accés a la propietat per part del camperol només va ser possible amb l'expulsió d'un nombre elevat d'altres camperols» (Garrabou *et al.*, 1992:12), a Subirats entre 1935 i 1945 hauria succeït el contrari. Això no obstant, aquesta no ha de ser entesa com una sentència ferma, sinó que hauria de ser sotmesa un estudi més profund, ja que la situació de 1945 podria presentar-se com a excepcional en relació a altres anys i a la resta de la regió, o situar-se en un moment previ al desencadenament de la tendència presentada pel professor Ramon Garrabou (1992).

En tot cas, els escenaris pels quals s'haurien pogut produir les circumstàncies descrites a Subirats el 1945 poden respondre a diverses hipòtesis, no excloents entre elles, que es corresponen amb les aportacions sobre el període per part de la història social i econòmica.

D'una banda, podria haver-se relacionat simplement amb una millora de les condicions dels registres de la propietat durant la postguerra amb la voluntat del règim autàrquic d'ampliar la tributació i de disposar d'un millor control sobre la distribució de la propietat al municipi, reduint l'impacte de l'ocultació de propietats. Aquesta hipòtesi podria guanyar pes en relació amb l'aplicació la *Ley de Reforma Tributaria* de Larraz, de 16 de desembre de 1940, que entre altres motius pretenia «la revisió de la riquesa amillarada i cadastrada» i a la qual s'ha atribuït una millora de la capacitat recaptadora (Navarrete, 1978:196).

D'altra banda, les circumstàncies descrites també es podrien correspondre amb el fenomen de la recuperació de terres per part dels seus antics propietaris, que hauria tingut lloc entre el darrer temps de la Guerra Civil i els primers anys de la postguerra i que s'hauria donat per les vies de l'ocupació *de facto* –de forma majoritària (Barciela *et al.*,

2001:99)– o les demandes de desnonament, que depenien del *Servicio Nacional de Reforma Económica y Social de la Tierra* (Barciela *et al.*, 2001; Tébar, 2003 i 2006). Cal tenir present que la conflictivitat rabassaire a Subirats havia estat considerablement activa al llarg del darrer segle, fins al punt que un dels dirigents nacionals de la Unió, Pau Baqués, n'era veí (Soler, 2019). En aquest sentit, doncs, no seria inversemblant considerar que la concentració de la riquesa rústica en poques mans s'hagués pogut produir per mitjà de l'apropiació de finques rústiques pertanyents a víctimes de la guerra, exiliats, empresonats o represaliats, que haurien estat actius en les lluites rabassaires.

Nogensmenys, en comptes d'estar davant d'una re-apropiació de la propietat com a tal, podria haver-se tractat de la recuperació dels drets sobre les terres per part d'aquest antics propietaris, bé declarant *el cultivo directo y personal o un mejor aprovechamiento* de les finques, uns mecanismes que s'haurien aprofitat per a efectuar desnonaments sense indemnització, que haurien servit per a cedir les terres de nou en unes condicions més favorables (Tébar, 2006), o bé per la simple supressió dels drets que alguns antics rabassaires encara mantenien sobre les finques. En ambdues situacions, una forma d'evidenciar la pèrdua de drets dels pagesos sobre els terres que treballaven era no reconèixer-los cap dret sobre aquestes a la documentació oficial, com era la contribució. Com dirien Carlos Barciela i altres (2001:99):

«Per als pagesos sense terra el triomf franquista suposà, en el millor dels casos, el desallotjament de les seves explotacions i, en la majoria, la repressió com a càstig per haver-se atrevit a qüestionar l'ordre establert.»

4. La propietat sense terra

Segons mostren les dades analitzades fins ara, un dels aspectes més rellevants de la contribució territorial rústica i pecuària del Subirats de 1945 és la presència d'un grup significatiu de propietaris, prop d'un 30% del total, que únicament tributaven per la seva riquesa pecuària.

En aquest sentit, a partir de la voluntat d'indagar en la peculiaritat d'aquest col·lectiu aparegut a la contribució d'aquest any de postguerra, es du a terme un petit exercici amb l'objectiu de determinar molt preliminarment quina era la funció del bestiar pel qual cotitzaven els 168 contribuents sense terra. Per tal de dur-lo a terme, s'ha realitzat una classificació dels seus líquids imposables a partir de les tarifes exposades a la *cartilla*

evaluadora de l'amillament de Subirats de 1945. D'aquesta manera, s'ha procedit a desenvolupar una aproximació inicial mitjançant la relació directa del valor de les tarifes amb el de les quotes del líquid imposable coincidents. D'un mode similar, tenint en compte els valors més freqüents entre els no coincidents, s'ha tractat d'establir un càlcul estimat d'algunes tarifes a partir de les combinacions més versemblants entre elles, en perspectiva històrica.

Els resultats de l'estimació anterior expressats al **quadre 7** demostren que, si les estimacions són correctes, es pot considerar que més d'un 80% dels contribuents sense terra cotitzaven per valor d'un o més exemplars de bestiar de treball o transport, com mules, matxos, cavalls o ases. D'aquesta manera, s'establiria un nexa evident entre un nombre elevat d'aquests contribuents sense terra que, segons es pot suposar, treballaven al sector agrari.

Quadre 7
Estimació de la propietat per
als propietaris sense terra declarada

Propietaris sense terra			
Bestiar		Quotes (ptes.)	Freqüència
Labor	Mula o Cavall	400	115
	Ase	100	19
Granja	Animal/s de granja (excepte boví)	80	2
Combinacions	Labor ase + animal/s de granja	180	2
	Labor mula/cavall + animal/s de granja	480	14
	Altres, superiors a Cavall + Porc	480<	16

Taula elaborada a partir d'una estimació de les dades de Contribució territorial rústica i pecuària de 1945.

Font: Arxiu Municipal de Subirats.

El fenomen descrit pot anar associat a diverses hipòtesis que no són excloents entre elles. Així, d'una banda, existeix la possibilitat que alguns d'aquests tributants, únicament per

riquesa ramadera, posseïssin alguna parcel·la en municipis veïns o, encara més, podria tractar-se de pagesos sense terra que treballaven a jornal i que, amb la incorporació de l'animal, obtenien una millor rendibilitat del seu treball, un fenomen insòlit en una regió que tradicionalment estava «molt lluny de dividir-se simplement entre una classe propietària purament rendista i una classe d'assalariats sense altres ingressos que el salari» (Tello i Badia-Miró, 2015:67). A més, aquest fet també es podria associar a una millora de la qualitat dels registres de la tinença agrària –com es planteja a l'apartat anterior sobre la propietat de la terra–, com sembla que hauria succeït després de la *Reforma Tributaria de Larraz* de 1940, que va millorar substancialment els registres (Navarrete, 1978).

Encara més, si es tenen en compte la intensitat del plet dels rabassaires els anys abans de la Guerra Civil (Soler, 2019), la liquidació absoluta de les reivindicacions pageses sota el pes de la repressió franquista i els privilegis recuperats per la propietat tradicional de la terra (Tébar, 2003 i 2006; *Barciela et al.*, 2001), no seria inversemblant considerar que els contribuents sense riquesa rústica poguessin ser antics rabassaires que durant la postguerra havien perdut els drets que els poguessin restar sobre les terres que treballaven, en detriment dels vencedors terratinents. Tanmateix, aquests presumptes rabassaires haurien estat obligats a seguir participant de la contribució territorial per valor del bestiar de treball.

En aquest sentit, mitjançant una ràpida estimació de les coincidències entre les dades de noms i cognoms dels 168 contribuents subiratencs sense terra imposable de 1945 i les dades dels rabassaires de 1937, registrades a la base de dades dels historiadors locals Josep Mata i Lluís Ràfols, han aflorat 75 coincidències, que equivaldrien a un 45% dels contribuents sense terra i la majoria de les quals relatives a animals de tir. Aquests resultats, prou significatius pel nivell d'aproximació preliminar, determinen la seva rellevància de cara a futures investigacions.

Finalment, cal tenir en compte que la riquesa pecuària registrada en el repartiment de la contribució territorial que ens ocupa, sense preveure-ho, podria estar oferint evidències favorables a la recent hipòtesi proposada per González de Molina i altres (2019) sobre els elevats registres de la riquesa pecuària en relació amb la recuperació de la cabana ramadera entre 1940 i 1950, que havia quedat molt damnificada després de la guerra:

«es degué dur a terme [durant els anys de la postguerra] un esforç considerable per a la recuperació de la cabana, permetent que moltes més cries de les habituals

arribessin a l'edat adulta. Això explicaria que la producció ramadera sigui tan baixa [...], mentre que els censos senyalaven un valor tan alt.» (o González de Molina *et al.*, 2019:105)

5. Conclusions i futures línies d'investigació

Segons l'aproximació preliminar desenvolupada als apartats anteriors pel municipi de Subirats, a partir de la distribució de la riquesa imposable per rústica i pecuària a la contribució territorial de 1945, en relació amb les de 1921 i 1935, és possible determinar que el model autàrquic franquista podria haver implicat distorsions en l'estructura de la propietat de la terra d'aquest municipi, afavorint una concentració de la propietat rústica durant la postguerra, que donava per acabat més d'un segle de conflictes socials per la propietat de la terra entre propietaris i pagesos rabassaires.

Aquesta polarització creixent de la propietat rústica, que a més hauria tingut lloc en un context d'important crisi demogràfica i de pèrdua de pes dels tenidors forans, anava acompanyada d'una altra particularitat destacable respecte les dècades anteriors: l'existència d'un nombre significatiu del total de contribuents —el 30%—, que no registrava propietat rústica entre la seva riquesa imposable, mentre que hauria estat tributant de forma majoritària pel valor d'animals de treball; és a dir, que mantenia relació amb el treball agrícola.

Al llarg dels diversos apartats s'ha pretès establir nexes entre els resultats de l'anàlisi de dades i la bibliografia, mitjançant el plantejament de diverses hipòtesis que poguessin justificar els resultats obtinguts. Així, del producte d'aquest estudi preliminar, n'han aflorat diverses vies d'investigació futures que podrien permetre millorar i consolidar la certesa i l'abast real dels resultats i hipòtesis obtinguts. Algunes propostes en aquest sentit anirien encaminades a poder quantificar, per exemple, la dimensió real de les ocupacions de terres i els desnonaments durant la postguerra; o el nivell de correlació entre les dades de rabassaires subiratencs, i la mostra de propietaris sense riquesa rústica imposable i el conjunt de petits propietaris el 1945.

Més encara, i tenint en compte la manca d'estudis d'història econòmica o d'història agrària al Penedès i a Catalunya a partir de la victòria franquista de 1939, són múltiples les línies d'investigació complementàries que podrien enriquir o veure's enriquides pels resultats d'aquestes pàgines. Algunes propostes en aquest sentit podrien anar dirigides a

complementar investigacions des d'una perspectiva ecològica, com l'apropament a l'evolució del mosaic paisatgístic durant la postguerra i en l'avenç de la tractorització; també d'història industrial, a partir de l'estudi del pes dels industrials del Cava en la propietat rústica al llarg del temps; o, fins i tot, dels canvis demogràfics a la regió, derivats del desenvolupament industrial i la tecnificació agrària durant la segona meitat del segle XX a diverses societats rurals de l'Estat.

Això no obstant, de totes les possibles, al capdavant hi situaria poder aplicar paràmetres d'anàlisi com els del present estudi a les realitats de postguerra d'altres municipis de la mateixa regió i del conjunt del país, per poder aprofundir en la implementació del capitalisme a les realitats de l'agricultura mediterrània i, sobretot, com una manera de poder plasmar una imatge d'ampli espectre sobre els efectes de l'autarquia en la distribució de la propietat al camp. En resum, per poder esclarir si no va ser només a Subirats que després de la guerra una creixent desigualtat restava encoberta.

Bibliografia

- Aracil, R. Ferrer, L. Ponce, S. Recaño, J. i Segura, A. (2000). L'estructura de la propietat de la terra a la Catalunya rural: les comarques de Barcelona i Girona (1850- 1930), *Estudis d'Història Agrària*, 13, pp. 183-199.
- Arnabat, R., Castillo, D. i Sancho, D. (2009). *La repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès (1939-1948)*. Cossetània:Valls.
- Barciela, C., López, M. . I., Melgarejo, J., & Miranda, J. A. (2001). *La España de Franco (1939-1975). Economía*. (E. Hernández, Ed.). Editorial Síntesis. Retrieved from
- Carreras, A. i Tafunell, X. (2018). *Entre el imperio y la globalización*. Crítica.
- Clar, E. (1750). Farm policy under the Salazar and Franco dictatorships in Portugal and Spain: towards an authoritarian model of intervention in agriculture?. a *The State and Rural Societies: Policy and Education in Europe*. 1750-2000 (pp. 177-194).
- Colomé, J. (1992). Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedés. *Propiedad y Explotación Campesina En La España Contemporánea*, 237–260.
- Colomé, J. (1997). Las formas tradicionales de protesta en las zonas vitícolas catalanas durante la segunda mitad del siglo XIX. *Noticario de Historia Agraria*, 13(1987), 125–141.
- Colomé, J. (2000). Pequeña explotación agrícola, reproducción de las unidades familiares campesinas y mercado de trabajo en la viticultura mediterránea del siglo xix: El caso catalán. *Revista de Historia Economica - Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 18(2), 281–307.
- Colomé, J. (2013). L'ofensiva dels propietaris contra el contracte de rabassa morta a la comarca del Penedès, 1850-1910. *Recerques: Història, Economia, Cultura*, 0(67), 115–140.

- Colomé, J. (2015). Expansió vitícola, consolidació de la propietat capitalista de la terra i conflictivitat social a la Catalunya prelitoral durant el segle XIX: La comarca del Penedès. a *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, 245-278. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Colomé, Josep (2019). *Terra de ceps. Especialització vitivinícola i món rabassaire a les comarques de l'Anoia i l'Alt Penedès al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Colomé, J., & Valls-junyent, F. (1994). La viticultura catalana durant la primera meitat del segle XIX. Notes per a una reflexió. *Recerques: història, economia, cultura*, 47-68.
- Colomé, J., Cucurella-Jorba, M., & Junyent, F. V. (2010). Poblament i despoblament a la Catalunya vitícola (1760-1910). *Butlletí de La Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 137-155.
- Ferrer, J. C., & Junyent, F. P. V. (2012). Las consecuencias demográficas de la crisis filoxérica en la región vitícola del Penedès (Cataluña). *Historia agraria: Revista de agricultura e historia rural*, (57), 47-77.
- Colomé, J., Planas, J., Soler-Becerro, R., & Valls-Junyent, F. (2018). The Rabassaire Struggle: Long-Term Analysis of a Social and Political Movement. *International Review of Social History*, 63(1), 1-27.
- Corominas Abadal, E. (2008). La contribución territorial rústica y el reparto de la carga tributaria en el siglo XX: la provincia de Lérida (1900-1963). *Historia Agraria: Revista de Agricultura e Historia Rural*, (44), 89-118.
- Fontana, J. (2010). *L'ofici d'historiador*. Documenta Universitaria.
- Garrabou, R, Pujol, J, Colomé, J i Sagner, E. (1992). Estabilidad y cambio de la explotación campesina: (Cataluña, siglos XIX-XX). a *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*. Centro de Publicaciones Agrarias, Pesqueras y Alimentarias.

- Garrabou, R., Planas, J., & Saguer, E. (2001). *Un capitalisme impossible?: la gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*. Eumo Editorial, Universitat de Vic.
- Garrabou, R. i Saguer, E. (2017). *Transformaciones sociales y desigualdad en la propiedad de la tierra en Cataluña*. XII Congreso Internacional:AEHE. De: <https://www.aehe.es/wp-content/uploads/2016/01/GarrabouSaguer.pdf>
- Gavaldà, A. (1996). *Les Hermandades de labradors y ganaderos a l'inici de la postguerra. El cas del Baix Penedès*. Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca Del Penedés, 12–13.
- Giralt, E. (2002). El conflicte rabassaire y la qüestió social agrària en Catalunya hasta 1936. In M. Ardit (Ed.), *Empresaris, nobles i vinyaters: 50 anys de recerca històrica*. València: Universitat de València.
- González de Molina, M., Soto, D., Guzman, G. i Infante, J. (2019). *Historia de la agricultura española desde una perspectiva biofísica : 1900-2010*. Madrid : Gobierno de España, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- Gutiérrez, M. (1992). La propiedad de la tierra en una comarca de la Catalunya Interior: "L'anoia" en la segunda mitad del siglo XIX. a *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea* (pp. 293–324).
- Kautsky, K.[2015] (1899). *La cuestión agraria*. Barcelona: Laia. De: <https://www.marxists.org/espanol/kautsky/1899/kautsky-la-cuestion-agraria.pdf>
- Llorac, S. (1988). *Subirats: visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Ajuntament de Subirats. Regidoria de Cultura.
- Marin, M. (2005). *Franquisme i món rural: apunts sobre els anys de la llarga postguerra*. *Estudis d'història Agrària*, 16, 21–38.
- Navarrete, D. F. (1978). La evolución histórica de la Contribución Territorial Rústica. *Agricultura y Sociedad*, 8, 183-209.
- Pla, J. (1968). *Els pagesos*. Barcelona: Edicions Destino.

- Planas, J. (2013). *Viticultura i cooperativisme. La comarca d'Igualada, 1890-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Segura, A. (1990). Els amillaments: una font per a l'anàlisi de la propietat de la terra a la segona meitat del segle XIX. *Estudis d'història Agrària*, I(8), 235–265.
- Soler, R. (2017a). Viticultura, propietat i conflicte agrari a l'antic Deganat de Piera durant el primer terç del segle XX. *Miscellanea Aqualatensia*, 2017, num. 17, p. 247-280.
- Soler-Becerro, R. (2017). El cooperativisme rabassaire al Penedès durant el primer terç del segle XX. *Estudis d'història agrària*, 187-220.
- Soler-Becerro, R. (2019). *Viticultura, desigualtat i conflicte agrari*. Publicacions Universitat Rovira i Virgili.
- Soler-Becerro, R. (2020). El cooperativisme rabassaire al Penedès durant el primer terç del segle xx. *Estudis d'Història Agrària*, 2020, num. 29, p. 187-219.
- Tamames, R. (1973). Historia de España Alfaguara VII. *La República. La Era de Franco*. Madrid: Alianza.
- Tébar, J. (2003). *Franquisme i "contrarevolució agrària" a Catalunya durant la immediata postguerra (1939-1945)*. *Estudis d'història Agrària*, 91–108.
- Tébar, J. (2006). Història Agrària Dels Països Catalans. Guerra, revolució i contrarevolució al camp. *Universitats Dels Països Catalans i Fundació Catalana per a La Recerca i La Innovació*, Barcelona, 4, 581–602.
- Tello, E. (1983). Propietat agrària i percepció de rendes. El paper de l'endeutament en la distribució social de les terres (Cervera 1744-45). *Estudis d'història Agrària*, 57–99.
- Tello, E. i Badía-Miró, M. (2015). L'expansió de la frontera interior: Un model per explicar l'especialització vitícola catalana (1720-1939). a *Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*, 51-81. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Valls-junyent, F. (2012). Las consecuencias demográficas de la crisis filoxérica en la región vitícola del Penedès (Cataluña). *Historia Agraria. Revista de Agricultura e Historia Rural*, (57), 47–77.

Velasco Murviedro, C. (1982). El pensamiento agrario y la apuesta industrializadora en la España de los cuarenta. *Agricultura y Sociedad*. Madrid, (23), 233-273.

Wood, E. M. (2016). Los orígenes agrarios del capitalismo. *Monthly Review*.
Selecciones En Castellano, 3a època(2), 1–25.

Annexos:

Annex 1. Transcripció dels contribuents i líquids imposables dels repartiments de la contribució rústica i pecuària de 1921, 1935 i 1945.

Annex 2. Estructura de la propietat rústica i pecuària i només rústica, per intervals, al municipi de Subirats de 1921, 1935 i 1945. (Líquid imposable i nombre de contribuents)

Annex 3. Els 50 principals propietaris de les contribucions rústiques de 1921, 1935 i 1945 i els líquids imposables.

Aquests annexos es poden consultar a la següent adreça:

<https://drive.google.com/drive/folders/1JwYB4cpvW YYCQE 9F8i19ly8CknGUV ?usp=sharing>